

חוקות הארץ

הלכות כלאים לרמב"ם

פרקים ה-י

ועליהן ביאורים וחדושים מאת הראי"ה קוק

בתוספת: הלכות, עיונים, ומראי מקומות

שנכתבו ונערכו

ע"י צוות מכון התורה והארץ

תמוז תשע"ג

עורך: יעקב אפשטיין

**בהוצאת מכון התורה והארץ
כפר דרום – אשקלון**

טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055

אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

machon@toraland.org.il

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט – מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות

ISSN O793 D - 4262

סדר ועימוד

א"א 054-6671877, 054-6672712

דפוס העיר העתיקה – ירושלים

תוכן הספר

1	הנחיות למעיין
2	ברכות והקדמה
323	תוכן מפורט של פרקים ה-י
342	רשימת המשתתפים בספר
343	הלכות כלאים פרקים ה-י
795	נספח: איסור כלאים בלבישה והעלאה
798	רשימת הספרים המופיעים בהערות

הנחיות למעיין

- א. הלכות כלאים לרמב"ם שהובאו בספר הובאו באות וילנה מודגשת. מעל ההלכה צויין שמקורה מהרמב"ם. מובאות מהרמב"ם בתוך ההלכות השונות אף הן באות וילנה בהוספת כותרת צד – רמב"ם, נוסח הרמב"ם הוא לפי מהדורת שבתי פרנקל.
- ב. הלכות כלאים של הראי"ה קוק וחיידושיו הן באות פרנק-ריל מודגשת. בפסקה הראשונה מתוך מספר פסקאות של הראי"ה קוק ישנה כותרת צד – ראי"ה.
- ג. הוספות צוות מכון התורה והארץ הן באות נרקיסים, הכותרות מודגשות, וההלכות וההערות אינן מודגשות.
- ד. מספרי ההערות בכל הלכה מתחילים מחדש.
- ה. הרצי"ה קוק כתב ציוני מקורות קצרים להלכות עפ"י סדר הא-ב, ציוני מקורות אלו הוכנסו בתוך ההערות של מכון התורה והארץ ללא שינוי באותיות פרנק-ריל מודגשות.
- ו. בתוך הספר הפניות ממקום למקום עפ"י הפרק וההלכה. עפ"י חלוקת המשנה של אות ומספר הערה.
- ז. לכרך זה צורפו הברכות וההקדמה מהכרך הקודם במספור נפרד מגוף הכרך.
- ח. המספור להלכות בכרך זה ממשיך מהכרך הקודם.

ברכת הגר"א שפירא זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב לחלק הראשון

הרב אברהם שפירא

[הרב הראשי לישראל]
ראש ישיבת מרכז הרב

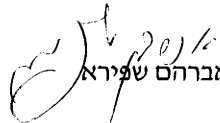
בס"ד

טבת תשס"ו

מכתב ברכה

הובאו לפני גליונות מהספר הנכבד "חקות הארץ", הסובב והולך בשיטות הפוסקים בהלכות כלאים, דבר דבור על אופניו, בשפה ברורה, דבר נאה ומתקבל, מפרי עמלם של ת"ח מובהקים חברי מכון "התורה והארץ" אשר בדרומה של ארצינו ה"ק, אשר פירותיהן מעידין עליהן ואינם צריכים לקולי" (עי' ב"ר ט"ז). וכבר אמרו חז"ל תורתני שלמדתי באף - עמדה לי, וחיבור זה אשר לפנינו נכתב גם בעת מצוקה בעת הנף יד על גוש קטיף, אמונה זה סדר זרעים, שמאמין בחי עולמים וזורע. ובחיבור זה זכינו להו"ל גם ביאורים של מרן הראי"ה זצוק"ל, על סדר הרמב"ם הלי כלאים [ואף החל לכתוב ספר הלכות כלאים כמתכונת חיבורו הגדול בהלי שביעית], והוא מצורף לקודש בחיבור זה, אשר פותח צוהר לכל העוסקים במצוות התלויות הארץ. ואשרי כל העוסקים בהליכות עולם, לזכות את הרבים, בירורי הלכות הנצרכות בארצינו הק', ובעז"ה יזכו לברך על המוגמר בכרך זה ובחיבורים נוספים, אשר יזרעו וישרישו יתדות בבית ישראל לשם לתהילה ולתפארת. ויבורכו מן שמיא רבני מכון "התורה והארץ" אשר בנו בית זה לתפארת, ובנוסף אליהם בני היקר הרח"ג רבי בן ציון שליט"א שמסר לידי מכון "התורה והארץ" את בירורי הראי"ה על הלי כלאים, טוב עין הוא יבורך, ונתבשר כולנו בבשורות טובות לנו ולכל ישראל.

הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה.

הרב אברהם שפירא

ברכת הרה"ג הרב יעקב אריאל שליט"א

נשיא מכון התורה והארץ ורב העיר רמת-גן

כמעשהו בשבת כך מעשהו בחול. לאחר הוצאת "שבת הארץ" השלם הגיעה שעתן של הלכות כלאים. אף כאן המסד הוא חיבורו של מרן הרב קוק זצ"ל, והטפחות הן תוספת מורחבת של חבר תלמידי חכמים, ובראשם הרב יהודה עמיחי שליט"א ממכון התורה והארץ, שעמלו שנים כדי להוציא לאור דבר מתוקן מתחת ידם.

מרן הרב קוק יצר כאן ובשבת הארץ סגנון הלכתי חדש, שהפך להיות נפוץ ומקובל מאוד בעולם התורה בדורנו, לכנס על כל הלכה את כל הנאמר עליה, כולל פסיקות מעשיות שנידונו כתוצאה משאלות חדשות העולות על הפרק. התורה היא עץ חיים ההולך וגדל בכל עת ובכל שעה, מצמיח עלים ופרחים ונותן פריו בעתו להורות לעם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. וכדי לאפשר לכל מי שרוצה לשבת בצילו של העץ ולאכול פרותיו המתוקים יש צורך לטפח את העץ ולאפשר לו לגדול ולשלוח ענפים לכל עבר. ועל כך נאמר וחיי עולם נטע בתוכנו.

לברכה מיוחדת ראויה הספרות העוסקת במצוות התלויות בארץ. מעצם טבען נטועות הן באדמת ארץ ישראל. אחת החמורות שבהן הן הלכות כלאים. ההלכות קשות ועמוקות מצד עצמן וקיומן הלכה למעשה קשה שבעתיים. החקלאי, ובפרט זה המודרני, עומד מול מצבים מסובכים שעליו להתמודד אתם. העצות המקצועיות שהמומחים לחקלאות מייעצים פעמים רבות נוגדות את ההלכה. הדבר מורגש בעיקר בהרכבות כלאים. יש צורך לתת לחקלאי מענה הולם שבו תישמר ההלכה במילואה ועם זאת תאופשר חקלאות מתקדמת ורנטבילית המפרנסת את בעליה בכבוד. ספר זה מציע בפני הלומד את כל השיטות ומאפשר לו לברר את ההלכה מכל צדדיה ולבסוף להגיע למסקנה מעשית בכל מקרה ומקרה עפ"י תנאיו המיוחדים.

נתקיים לדאבונו במבני כפר דרום יב"א – ערו ערו עד היסוד בה, אולם דברי התורה שנלמדו במכון כולל אלו שבחיבור זה הועברו למקומו

החדש של המכון ונכתבו בספר. מצילין ספר תורה מפני הדליקה. ישיב ה' שבות עמו בקרוב.

המכון תיפקד בשנים האחרונות במצב מיוחד שניתן לראות בו מעין "כלאים" שבו שני מצבים סותרים זה את זה. עיסוק בתורה בכלל, ובהלכות חמורות אלו בפרט, מצד אחד, ואש תופת של שנאה וקטל מאידך. ואש באש לא פגעה. אש התורה לא זו בלבד שלא כבתה, אלא אדרבה הרוח ליבתה את האש.

על הכתוב "סמכוני באשישות" דורשים חז"ל שתי אישות הן אש שחורה ואש לבנה. שתי בחינות הן באש, אש מכלה, שורפת ומחשיכה ואש מאירה ומחממת. אש שנאה וחורבן ואש מתיכה ומלכדת. לכאורה שני מיני אש הם והן בחינת כלאים זו בזו. אולם היא הנותנת. אש התורה מתחזקת דווקא כאשר האש המחריבה ההורסת מתגברת. מעין תשובת המשקל.

השימוש הנרחב בהרכבת כלאים נובע מהצורך לשלב את כוחה של כנה חזקה ופראית עם רוכב תרבותי ומעודן. המכון שוקד על דרכים כשרות לפיהן ההרכבה תיעשה מין במינו כי עצם הרעיון של שילוב כוחות ניגודיים לא רק שאינו פסול, אדרבה כך ראוי שייעשה בתנאי שייעשה כהלכה. גם במישור החברתי יש צורך בשילוב כוחות: לרתום את כוחות ההרס והחורבן לשאיפת הבניין והיצירה אולם כל זאת בדרכה של תורה. ולכך התכוון הנביא יחזקאל (פרק לז):

כֹּה אָמַר אֱ-דֹנִי א-לֵהִים הִנֵּה אָנִי לִקַּח אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֲפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וְעֲשִׂיתֶם לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדֵי... כֹּה אָמַר אֱ-דֹנִי א-לֵהִים הִנֵּה אָנִי לִקַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִלְכוּ שָׁם וְקִבַּצְתִּי אוֹתָם מִסְּבִיב וְהִבֵּאתִי אוֹתָם אֶל אֲדָמָתָם. וְעֲשִׂיתִי אוֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וּמִלֶּךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיוּ עוֹד לְשְׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יִחְצוּ עוֹד לְשֵׁתִי מִמְּלָכוֹת עוֹד... וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית שְׁלוֹם בְּרִית עוֹלָם יִהְיֶה אוֹתָם וְנָתַתִּים וְהִרְבִּיתִי אוֹתָם וְנָתַתִּי אֶת מִקְדָּשִׁי בְּתוֹכָם לְעוֹלָם.

הרב יעקב אריאל

רמת גן עש"ק ויגש תשס"ו

הקדמת מכון התורה והארץ

בס"ד טבת תשס"ו

רבי יהושע דסכנן בשם ר' לוי אמר ארבעה
דברים יצר הרע משיב עליהם וכתוב בהן
חוקה, ואלו הן: אשת אה, וכלאים, שעיר
המשתלח, ופרה אדומה.

(תנחומא חוקת סי' ז)

בגיל וברעדה אנו מגישים היום לעם ישראל ולארץ ישראל את הספר
"חוקות הארץ" ומברכים ברכת "שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".
"מכון התורה והארץ" קיבל לפני מספר שנים מידי מו"ר ראש ישיבת
"מרכז הרב" הרה"ג אברהם אלקנה שפירא שליט"א את כתב היד של
מרן הראי"ה קוק זצ"ל על חמשת הפרקים הראשונים של הלכות כלאים
לרמב"ם. כתב היד שהתקבל היה במתכונת כתב היד של "שבת הארץ"
שבו הביא הרב זצ"ל את עיקרי שיטות הראשונים, לא כספר פסיקת
הלכות אלא הגשת החומר לפני חכמים, למען ידעו את הדרך אשר ילכו
בה. בכתבים אלו של הגראי"ה קוק זצ"ל יש המשכיות לספר פאת השלחן
שעיטר את דברי הרמב"ם בשיטות נוספות המסבירות או חולקות. ספר
"שבת הארץ" הורחב על ידי מרן הראי"ה קוק ולאחר פטירתו על ידי מו"ר
הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, ואילו הקובץ על הלכות כלאים לא נמצא לו
גואל. מכון התורה והארץ קיבל על עצמו את המשימה לטפל בקובץ
להרחיבו ולהוסיף עליו עוד שיטות ראשונים ובאורי אחרונים על פי סדר
הרמב"ם. בכך ניתן ללומדי התורה אפשרות להכיר את הדעות השונות
בהלכות כלאים. ספר זה שאנו מגישים היום כולל בתוכו את ארבעת
הפרקים הראשונים מהלכות כלאים לרמב"ם שעיקרם הלכות כלאי
זרעים, ואי"ה גם חלקו השני (פרקים ה-ח) העוסק בייחוד בכלאי הכרם
יצא בקרוב לאור. קראנו לתוספות שהוספנו בשם "חוקות הארץ" שהרי
הקב"ה קרא לכלאים – חוקה – "את חקותי תשמרו, בהמתך לא תרביע
כלאים".

חוקות הארץ

מו"ר ראש הישיבה שליט"א זיכה אותנו ג"כ במחברת חידושים מדברי הרב קוק זצ"ל, המחברת הזאת היא רק על פרקים א ו-ב ואיננה שלמה. כמו כן אין המחברת בכת"ק של הרב קוק זצ"ל אלא העתקה של אחד מתלמידיו. על כן היו מקומות שהדברים לא הגיעו שלמים ומבוארים, והיה צריך להשמיט חלק מהחידושים. יש לציין שחלק גדול מחידושי הרב קוק זצ"ל נמצאים לאחר מכן בתשובותיו ההלכתיות במשפט כהן. בכתובה ועריכת הספר עסקו רבני מכון התורה והארץ מספר שנים, בלימוד, ליבון וברורי הלכה במצוות כלאים, מלבד העיסוקים הרבים בכל המצוות התלויות בארץ יישומם והסברתם. יעמדו על הברכה כל המסייעים ומחזקים במלאכת קודש זו. ברכה מיוחדת לנושאים בעול החזקת התורה והפצתה הלא המה ה"ה אליעזר ברט ועמי גיאת, ישלם ד' שכרם ותהא משכורתם שלמה מאת בורא כל.

* * *

בכלאי זרעים, מלבד איסור "שדך לא תזרע כלאים" הוסיפו חז"ל ואמרו שהזרע כלאים בארץ ישראל עובר גם משום "לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים", שמירת הגבולות היא בייחוד בארץ ישראל. הקב"ה נתן את ארץ ישראל לעמו, ועמד ונתן לכל שבט ושבט ולכל אדם ואדם את שטחי אדמתו המיוחדים. מצות כלאי זרעים היא מהמצוות התלויות בארץ אבל יש בה גם את הסידור הפנימי בתוך נחלת ארץ ישראל. מכון התורה והארץ היה כעשרים שנה בגוש קטיף. לפני כעשור שנים הוקם בית הקבע של מכון התורה והארץ בכפר דרום. המכון כלל את מחלקת המחקר התורני, מדרשה, וצוות אגרונומי-מדעי. ליד המכון היה גן המצוות ללימוד מצוות התלויות בארץ בפועל, לעי"נ הרב שמעון בירן הי"ד, שנרצח בשערי המכון. בתוך המבנה היה מוזיאון המתאר את הקשר לארץ ישראל ואת המצוות התלויות בארץ בימי האבות, בית ראשון ושני, בגלות ובתקופתנו. המבנה היה מרשים כיאה לאור תורת ארץ ישראל. בחודש בו נחרבו ארמוני ויצאוני בני, חרבה גם יצירה זו, ורבני המכון עם כל תושבי גוש קטיף פוזרו במקומות שונים.

חוקת הארץ

בימים שחסרה ההכרה שהקב"ה נתן לנו את ארץ ישראל ואיננה שייכת לרשות אחרת, "בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים למספר בני ישראל". בימים שעמדו מהרסיך ומחריביך וגרשו יהודים מנחלתם והסיגו גבולות אשר גבלו ראשונים, בימים שרבו "האומרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חשך לאור ואור לחושך, שמים מר למתוק ומתוק למר". בימים אלו עלינו להגביר ולחזק את העיסוק במצוות התלויות בארץ, להוסיף בהכרת מעלתה וחשיבותה של הארץ אשר עיני ד' אלוקינו בה מראשית השנה ועד אחרית שנה.

יהי רצון שהעיסוק במצוות התלויות בארץ ובייחוד במצוות כלאים, יסייע להשיבנו לאדמתנו ונחלתנו, לראות בישע ד' על עמו ונחלתו, ואור חדש על ציון יאיר.

יהודה הלוי עמיחי

כפר דרום – אשקלון

מכון התורה והארץ

תוכן מפורט של פרקים ה-י

פרק ה

- 343 הלכה א
- א. כלאי הכרם בירקות
 - חידושים לראי"ה
- 345 הלכה ב
- א. מפולת יד בכלאי הכרם
 - ב. חיוב על זריעה כשלא נעשתה במפולת יד
 - ג. שתילת יחור עם שני מיני זרעים
 - ד. מין אחד עם חרצן
 - ה. חיפוי בכלאי הכרם
 - ו. ניכוש והשקאה בכלאי הכרם
 - ז. המחפה שני מינים בכלאי הכרם
 - ח. איסור כלאי זרעים כשזרע תבואה עם חרצן
- חידושים לראי"ה
- 353 הלכה ג
- א. סוגי הזרעים האסורים בכרם וחומר איסורם
 - ב. זרעים הראויים למאכל בהמה
 - ג. בין קנבוס ולוף לשאר זרעים
- 359 הלכה ד
- א. הנאה ממונית מכלאי הכרם
 - ב. הנאה ממשקים של כלאי הכרם
 - ג. הנאה מכלאי הכרם שלא כדרך הנאתם
- חידושים לראי"ה
- 366 הלכה ה
- א. כלאי הכרם בכרם של נכרי
 - ב. סיוע לנכרי בכלאי הכרם בארץ ישראל
 - ג. סיוע לגוי בכלאי הכרם בחו"ל
 - ד. הנאה עקיפה מכלאי הכרם
 - ה. סיוע בכלאי הכרם של ישראל
- חידושים לראי"ה

- 372 הלכה ו
- א. איסור זריעת מיני תבואה בכרם
 - ב. איסור זריעת ירקות בכרם
 - ג. זרעים שמותר לזורעם בכרם
- 376 הלכה ז
- א. אופן יצירת כלאי הכרם
 - ב. אימתי כלאי הכרם נאסרים בהנאה
 - ג. שריפת כלאי הכרם
 - ד. זמורות וקשים שגדלו כלאים בכרם
 - ה. הסקת תנור בכלאי הכרם
 - ו. דין איבוד ההנאה
 - ז. דין כלים שהוכנו בחום כלאי הכרם
 - ח. דין גחלים
 - ט. בישול בקדירה חדשה שהוסקה בעצי איסור
- חידושים לראי"ה
- 390 הלכה ח
- א. איסור קיום כלאים בכרם ועונשו
 - ב. מסכך גפנו על גבי תבואת חברו
 - ג. דין הכרם והתבואה
 - ד. זורע כלאים בכרם חברו
 - ה. זריעת כלאי הכרם בפירות שביעית
- חידושים לראי"ה
- 399 הלכה ט
- א. קיום בכרם חברו – לפועל או לכל אדם, כשבעל הבית לוקט את הפירות
 - ב. קיום על ידי מעשה
 - ג. קיים כלאי הכרם וליקטן
 - ד. חומרת האיסור
- 403 הלכה י
- א. שקיעת שם בעלים
 - ב. האנס האוסר
- חידושים לראי"ה
- 405 הלכה יא
- א. מצב הענפים והרחקתם מן התבואה

- ב. אופן הרחקת ענפי הגפן שנפלו על התבואה מחמת הרוח
- ג. גפנים שלא סולקו מחמת אונס
- ד. ירק או תבואה הנוטים תחת הגפן

חידושים לרא"ה

411 הלכה יב

- א. חיוב העקירה
- ב. היתר קצירת כלאים בחול המועד
- ג. הגדרת הוספת השליש
- ד. לא מצא פועלים במחיר שקבעו חכמים
- ה. השלב שנאסר כשלא קצר

416 הלכה יג

- א. השלב בו מתקדשת תבואה שנזרעה בכרם
- ב. השלב בו מתקדשים ענבים שנטעו בשדה תבואה
- ג. דין הזמורות
- ד. שיעור פול הלבן
- ה. הוספת מאתים
- ו. מפולת יד
- ז. דין תבואה וענבים שבשלו כל צרכן

חידושים לרא"ה

426 הלכה יד

- א. תבואה שהשרישה בכרם שענביו פחות מפול הלבן
- ב. דין הענבים
- ג. עקר את התבואה כשהענבים פחות מפול הלבן
- ד. כרם שחלק מפירותיו כפול הלבן וחלק מהם פחות מכן

431 הלכה טו

- א. לקט לפני השרשת הזרעים
- ב. חומרת האיסור לאחר השרשת הזרעים

חידושים לרא"ה

434 הלכה טז

- א. זריעה סמוך לגפן שנשרו עליה
- ב. דין התבואה שצמחה בסמוך לגפן שנשרו עליה
- ג. תבואה יבשה
- ד. דין גידולי עציץ שאינו נקוב בכרם

חוקות הארץ

- ה. דין עציץ נקוב בכרם
ו. עציץ נקוב הנמצא ליד גפן בודדת
חידושים לראי"ה
- 441 הלכה יז
א. הגדרת זריעה שלא כרצונו
ב. הפיכת התבואה כשהיא עשבים
ג. השחתת התבואה כשהיא אביב
ד. מהו אביב
ה. שריפת התבואה כשהיא דגן
- 446 הלכה יח
א. זריעת מינים שאין רגילים לקיימם
ב. השפעת מנהג על איסור כלאי הכרם
ג. זרעים המותרים בכרם
- 451 הלכה יט
א. דין הארוס, הקיסוס ושושנת המלך
ב. דין הקנבס
ג. דין צמר-גפן
ד. איסור מיני דשאים בכרם
ה. דין פול המצרי
ו. דין הקנים
ז. דין מינים שהשתנו או שיש בהם שימושים שונים
- 457 הלכה כ
א. 'המוציא עלין מעיקרו'
ב. צמח שנותן פרי כל שנה
ג. הגדרות נוספות
ד. מתי דנים עפ"י הכללים
- 462 הלכה כא
א. גדר מקיים כלאים
ב. הלכות תוספת מאתים
ג. החלקים האסורים לאחר תוספת מאתים
ד. תוספת מאתים כשידע שזרוע לו ירק בכרם
ה. ביטול כלאי הכרם בתערובת
חידושים לראי"ה

- 471 הלכה כב.
א. אופן בדיקת תוספת מאתים בתבואה ובירק
ב. מדידת תוספת מאתים בגפנים
חידושים לרא"ה
- 475 הלכה כג.
א. עציץ נקוב שהועבר או הונח בכרם
ב. העברת עציץ נקוב למטה מעשרה טפחים
ג. העברת עציץ נקוב מתחת לגפן יחידית
ד. העברת עציץ שאינו נקוב בכרם
- 480 הלכה כד.
א. גידולי היתר של עיקר אסור

פרק ו

- 482 הלכה א.
א. תוקף האיסור
ב. מקום זריעת הירק בסמוך לגפנים או ביניהם
ג. אופן התפשטות הזרעים
ד. מהיכן מודדים ט"ז אמה
ה. ירק שאינו מקיף את הגפן האמצעית
ו. השטח שנאסר בתוך הכרם
ז. הכללת הגפנים בחישוב ט"ז אמה
ח. מספר הגפנים המתקדשות
ט. דין הגפנים הנמצאות בקצה העיגול
- 488 הלכה ב.
א. גודל המעגל האוסר בכרם של ה' אמות
ב. כל מקום הגפן או רק חלקה
ג. כמות הירק האוסרת מ"ה גפנים בכרם
ד. מספר הגפנים המתקדשות
- 491 הלכה ג.
א. מספר השורות הנאסרות
ב. מספר הגפנים המתקדשות
ג. מיקום הזרעים האוסרים את הכרם
ד. הוספת ד' אמות בכרם מעבר לשורות המתקדשות

חוקות הארץ

- ה. גפנים בודדות בתוך שיעור הכרם הנאסר
- ו. שטח הזרעים הנאסרים

498 הלכה ד

- א. גובה הגפן האוסרת
- ב. מיני זרעים שאינם מתקדשים
- ג. זריעה בכרם הנטוע ב' כנגד ב' ואחת יוצאת זנב שגפניו נמוכים מטפח
- ד. דין כרם גדול
- ה. דין כרם שחלק מגפניו נמוכות מטפח וחלקן גבוה מטפח

501 הלכה ה

- א. המדרגה
- ב. מקום זריעת הזרעים כאשר הכרם במדרגה התחתונה
- ג. איסור וקידוש הזרעים כשהכרם במדרגה התחתונה
- ד. מקום הזרעים כשהכרם במדרגה העליונה
- ה. מדידת ' הטפחים של אויר הכרם
- ו. הרחקה מגפן יחידית
- ז. מדידת ג' טפחים מתחת הגפן

505 הלכה ו

- א. המתנה להתלעת זרעים בנוטע גפנים
- ב. גובה גמימת הגפנים
- ג. שירוש
- ד. הרחקה מכרם שגפניו נגממו פחות מטפח
- ה. צמיחה מחודשת לאחר שנקצצו הגפנים

509 הלכה ז

- א. חומר האיסור
- ב. הדין בכרם
- ג. זריעה על גבי הגפן המוברכת
- ד. סוגי הסילונים
- ה. זריעה בצד הגפן המוברכת
- ו. סוגי הזרעים שניתן לזרוע בצד הגפן המוברכת

515 הלכה ח

- א. מקום ההברכה
- ב. הצורך בעפר על גבי הסלע
- ג. הרחקה בין עיקר הגפן לזרעים

518	הלכה ט
	א. המרחק בין עיקרי הגפנים והזמורות המוברכות
	ב. מיקום הגפנים המוברכות
	ג. הצורך בהשרשת הזמורה המוברכת
522	הלכה י
523	הלכה יא
	א. זריעה תחת העלים
	ב. גובה הזמורות
	ג. מיקום הזרעים
	ד. המרחק מעיקרי הגפנים
	ה. הגפנים המתקדשות
527	הלכה יב
	א. זריעה תחת מותר האפיפירות
	ב. גדר אפיפירות האסורה
	ג. הגדרת אילן סרק לדין כלאי הכרם
	ד. זריעה תחת אילן סרק שהדלה על גביו
	ה. זריעה תחת אילן מאכל שהדלה על גביו
	ו. היתר החזרת הזמורה שהתפשטה על גבי אילן מאכל
	ז. דין קורות שקמה
535	הלכה יג
	א. ממתי נאסרו הזרעים
	ב. הצורך בידיעת הבעלים
	ג. דין גפן שהתפשטה באופן עצמאי
	ד. דין הגפנים והזרעים
538	הלכה יד
	א. מטרת השארת הקנים
	ב. מספר הגפנים המודלות על העריס
542	הלכה טו
	א. איסור הזריעה תחת העלים
	ב. זריעה מצדדי הפרח
	ג. זריעה תחת זמורה מתוחה מאילן לאילן
545	הלכה טז

פרק ז

- 546 הלכה א
- א. מקור דין ארבע אמות בכרם
 - ב. הטעם להרחקת ד' אמות מהכרם
 - ג. המקום ממנו מודדים את ארבע האמות
 - ד. שיעור ההרחקה מגפן בודדת
 - ה. מקור חיוב ההרחקה מגפן בודדת
 - ו. טעם גזרת חכמים להרחקה מגפן בודדת
- 552 הלכה ב
- א. ההבדל בין יוצאת זנב לכרם קטן
 - ב. דין כרם בשתי שורות מרווחות
 - ג. אופן חישוב הרחקת ד' וח' אמות
 - ד. המרחק בין הגפנים שבכל שורה
 - ה. כרם של נטיעות קטנות
 - ו. הרחקות בכרם צפוף
- 557 הלכה ג
- א. כרם של שלוש שורות או יותר הנטועות בצפיפות
 - ב. גפנים במשתלה
 - ג. הדליית שורה אמצעית על גבי זרעים
 - ד. כרם של שלוש שורות מרווחות
- 562 הלכה ד
- א. אופן היתר זריעה בתוך כרם מרווח
 - ב. הרחקת ד' אמות מחוץ לכרם של שלוש שורות מרווחות
 - ג. כרם של שלוש שורות שחרבה האמצעית
 - ד. הרחקת ד' אמות מחוץ לכרם של שתי שורות מרווחות
- 566 הלכה ה
- א. דרך היחיד
 - ב. רוחב דרך הרבים
 - ג. צירוף שורות של שני אנשים לאיסור הזרעים
 - ד. צירוף שורות של שני אנשים לאיסור הגפנים
 - ה. הפסקת גדר בין שתי השורות
- 570 הלכה ו
- א. היכן אוסר ומתקדש

- ב. נטע בחלק האנכי של המדרגה
- ג. מדרגה משופעת

572 הלכה ז

- א. הגדרת יוצאת זנב
- ב. גדרי כרם ובו יוצאת זנב
- ג. יוצאת זנב במצבים שונים
- ד. דרך מדידת ד' אמות ביוצאת זנב
- ה. יוצאת זנב בכרם שחרב
- ו. דין יוצאת זנב בכרם גדול
- ז. הגדרת כרם גדול
- ח. הצורך בגפנים מכוונות בכרם גדול

578 הלכה ח

- א. כיוון הגפנים בכרם שחרב ונותרו שתים כנגד שתים ואחת יוצא זנב
- ב. כיוון הגפנים בכרם שחרב ונותרו שלש כנגד שלש
- ג. המרווח המכסימלי בין הגפנים של כרם שחרב
- ד. המרחק המינימלי בין הגפנים של כרם שחרב
- ה. דין זרעים שנזרעו בכרם דל

582 הלכה ט

- א. דין הגפנים שאינן מכוונות
- ב. צורת היוצא זנב בכרם שנטוע בערבוביה
- ג. שורה חיצונית של גפנים שאינן מכוונות
- ד. שתי שורות של גפנים שאינן מכוונות לכרם

585 הלכה י

- א. כרם שאינו מכוון בשל הבדלים בעובי גזעי הגפנים
- ב. אופן מדידת הגפנים המכוונות

587 הלכה יא

- א. הגפנים בקרחת
- ב. השטח המותר בזריעה בתוך ט"ז אמה
- ג. מספר הצדדים שחרבו מן הכרם
- ד. מספר השורות שנותרו בצידי הקרחת
- ה. המדידה מעיקרי הגפנים
- ו. קרחת הכרם כשהשורות אינן מקבילות
- ז. קרחת שנעשית צרה

- 592 הלכה יב
- א. כרם המגודר מרוח אחת
 - ב. גדר של אדם אחר
 - ג. מחול שליד חריץ
 - ד. מחול הכרם כשניטע כן לכתחילה
- 595 הלכה יג
- א. זרע כשאין י"ב אמה בין הכרם לגדר
 - ב. אלו ד' אמות מקדשות
 - ג. מחול בכרם קטן
 - ד. י"ב אמה בחלק מהיקף הכרם
 - ה. כרם שהרווח בין שורותיו שמונה אמות או יותר
- 598 הלכה יד
- א. גובה הגדר של מחול הכרם
 - ב. עובי הגדר של מחול הכרם
 - ג. אורך הגדר של מחול הכרם
 - ד. פסים המרוחקים פחות מג' טפחים
 - ה. מחול הכרם כשנפרצה המחיצה
 - ו. כרם שאין לו מחול
 - ז. מחיצה העשויה מתבואה
- 602 הלכה טו
- א. גובה המחיצה החוצצת בכלאי הכרם
 - ב. עובי המחיצה החוצצת בכלאי הכרם
 - ג. אורך המחיצה החוצצת בכלאי הכרם
 - ד. חוזק המחיצה החוצצת בכלאי הכרם
 - ה. דין לבוד במחיצת הכרם
 - ו. דין החריץ החוצץ בכלאי הכרם
 - ז. מחיצה על ידי תבואה או ירקות
 - ח. יניקה מתחת לגדר או סיכוך מעליו
 - ט. כרם המוקף שני גדרות
- 608 הלכה טז
- א. סוג הגדר שניתן להחשיב בו פרצה כפתח
 - ב. זריעה כנגד פרצה שרוחבה עשר אמות
 - ג. זריעה כנגד מחיצה כשיש בה פרצה רחבה יותר מעשר אמות
 - ד. דין פרוץ כעומד

- ה. פרוץ מרובה על העומד
- ו. צירוף מחיצות שאינן עומדות ברצף לגדר הכרם
- ז. צורת הפתח בכלאי הכרם

הלכה יז 613

- א. האם מחיצת הכרם שנפרצה אוסרת את שדה חברו
- ב. באלו מינים נוהג דין מחיצת הכרם שנפרצה
- ג. מי המתרה ודרך ההתראה
- ד. חיוב התראה כשהשדה הסמוכה לכרם שלו
- ה. חיוב התראה כשהמחיצה נפלה לגמרי
- ו. חיוב התראה על נפילה חוזרת של המחיצה
- ז. הוסיף יותר מאחד ממאתים לפני יאוש
- ח. צירוף התוספות לאחד ממאתים

הלכה יח 618

- א. הגדרת "פי תקרה יורד וסותם"
- ב. ביטול מחיצה של "פי תקרה"
- ג. באלו מצבים אין מועיל "פי תקרה"
- ד. ההרחקה לאחר השלמת התקרה

הלכה יט 620

- א. איסור הזריעה בחצר הקטנה
- ב. גודל הפרצה ומחיצת גדולה שנותרה
- ג. אופן הפרצה בין גדולה לקטנה
- ד. דין הזרעים בקטנה
- ה. גפנים בקטנה וזרעים בגדולה
- ו. דין חצרות שנפרצו בכלאים מן התורה ומדרבנן

הלכה כ 624

- א. זריעה בחריץ מפולש
- ב. זריעה בחריץ שאינו מפולש
- ג. חריץ מפולש שהגפנים מסככים עליו
- ד. חריץ שאינו מפולש בקרחת של ט"ז אמה

הלכה כא 629

- א. שביל בין כרמים
- ב. שביל בין כרמים שהשורות אינן מקבילות
- ג. שביל בין כרמים שהגזעים אינם מקבילים

חוקות הארץ

631 הלכה כב

- א. מידות השומרה
- ב. שריגים בשומרה
- ג. שומרה מרובעת
- ד. החלל בשומרה
- ה. זריעה על גבי עפר שבראש השומרה
- ו. עבר וזרע בשומרה שהדלו עליה גפנים

636 הלכה כג

- א. רוחב הבית
- ב. גובה הבית
- ג. מקום שאינו מקורה
- ד. גפנים הסוככים על הבית

639 הלכה כד

- א. חריץ שאינו עמוק עשרה וגפן נטועה בתוכו
- ב. חריץ עמוק עשרה שגפן נטועה בתוכו
- ג. זריעה בחריץ עמוק עשרה שהגפן נטועה בו
- ד. זריעה מחוץ לחריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה

642 הלכה כה

- א. עבר וזרע בחריץ לאחר הרחקת ו' טפחים

פרק ח

643 הלכה א

- א. תיאור עריס
- ב. המרחק בין הגפנים וביניהם לגדר
- ג. מודלות ע"ג הגדר
- ד. דין עריס – דאורייתא או דרבנן?

646 הלכה ב

- א. מידות הגדר
- ב. מידות החריץ
- ג. נסמך על גבי גדר או ע"ג חריץ
- ד. באלו מרחקים מקדש

648 הלכה ג

- א. דרך ההרחקה בעריס

- ב. הרחקה מן העריס מצדדיו
 - ג. הרחקה בחריץ
- 650 הלכה ד
- א. מחשבה בעשיית עריס
 - ב. נתמעט הגדר או הוסרו הדליות
 - ג. הנחת ענפים או הסרתם ע"י רוח או ע"י נכרי
 - ד. ביטול דיני כרם מעריס שהתבטל
- 652 הלכה ה
- א. מבנה פסקי עריס והיתר הזריעה בהם
 - ב. "ועוד" בפסקי עריס
 - ג. המקום המותר בזריעה
 - ד. המתקדש במותר פסקי עריס
 - ה. שני עריסים
- 656 הלכה ו
- א. איסור זריעה והתקדשות בפסקי עריס
 - ב. חזרת דין פסקי עריס
- 657 הלכה ז
- א. גינה ובה גפנים מודלים מבחוץ על גדר הגינה
 - ב. גינה ובה גפנים מודלים מבפנים על גדר הגינה
 - ג. שיעור בוצר וסלו
 - ד. גינה שרוחבה ג' אמות ואורכה ח' אמות
- 659 הלכה ח
- א. תיאור המקרה
 - ב. אוסר או מקדש
 - ג. מגיע מהשדה למקצת אשכולות
 - ד. גובה המדרגה
- 662 הלכה ט
- א. עריס היוצא מן הכותל מתוך הקרן
- 664 הלכה י
- א. ארכובה – כיפוף בגזע
 - ב. ארכובה – הרכבה
 - ג. ארכובה – הברכה

חוקות הארץ

- 666 הלכה יא
- א. זריעה תחת עלי הגפן
 - ב. סיכוך ירק על הגפן
 - ג. שרשים של ירק יוצאים בתוך ד' אמות
- 668 הלכה יב
- א. מידת האמה
 - ב. מידת אמה שוחקת
 - ג. אמה עצבה להחמיר
- 670 הלכה יג
- א. איסור כלאי הכרם בחו"ל
 - ב. הנאה מכלאי הכרם בחו"ל
 - ג. אופן היתר זריעת כלאי הכרם בחו"ל
 - ד. זריעת מין שהוא ספק כלאים בחוץ לארץ
 - ה. זריעה על גבי גפנים בחו"ל
 - ו. אמירה לקטן לזרוע לו בכרם בחו"ל
 - ז. אמירה לנכרי גדול בזריעה בכרם בחו"ל
 - ח. אמירה לנכרי קטן בזריעה בכרם בא"י
 - ט. זריעת כלאי הכרם עבור גוי בחו"ל
- 676 הלכה יד
- א. כלאי הכרם בחו"ל אשר אסורים באכילה
 - ב. איסור פירות כלאי הכרם בחו"ל
 - ג. על מי חל האיסור בחו"ל
 - ד. מי הלוקט
 - ה. ספק כלאי הכרם בחו"ל
 - ו. הדין בסוריה

פרק ט

- 681 הלכה א
- א. באלו מינים לוקה
 - ב. הרבעה במינים שבים
 - ג. בהמת אחרים
 - ד. מכת מרדות
 - ה. פעולות כעין הרבעה המותרות

684	הלכה ב	א. הכנסה לסהר אחד ב. הרבעה בכלאים ע"י נכרי
686	הלכה ג	א. קיום כלאי הרבעה ב. הרבעות שונות ג. דינים שונים בולדות כלאים ד. דיני ולדות כלאים בענייני קרבנות
688	הלכה ד	
690	הלכה ה	א. המגדיר את המין לדין כלאים ב. שור הבר ג. אווז ואווז הבר ד. דיני כוי
694	הלכה ו	א. אסורי כלאים בולדות כלאים ב. סימני פרידות ג. רכיבה על פרדה ד. מדיני ולדות כלאי הרבעה
699	הלכה ז	א. קשירת כלאים למלאכה או להנהגה ב. קשירת שני מינים ללא מלאכה ג. הנהגה כשאינם קשורים יחדיו ד. המנהיג בקול ה. מלאכת ישראל ע"י נכרי בכלאי בהמה ו. דיבור ישראל עם גוי המנהיג בכלאים
705	הלכה ח	א. המינים האסורים בכלאי הנהגה מן התורה ב. בהמה מן היבשה עם חיה מן הים
707	הלכה ט	א. היושב בקרון ב. איסור מסייע בכלאים ג. קשירה לצדדי הקרון

חוקות הארץ

- 710 הלכה י'
711 הלכה יא'
א. איסור הרבעה בפסולי המוקדשין
ב. הנהגה בפסולי המוקדשין
ג. מספר המלקויות
ד. הרבעת קודשים על חולין

פרק י

- 715 הלכה א'
א. המינים האסורים
ב. שירים, שיראים
ג. כלך
ד. כלך ושיראים זה עם זה
ה. דיני משי
ו. דיני קנבוס
ז. שאר מינים
720 הלכה ב'
א. רחל בת עז
ב. עז בת רחל
ג. שוע טווי ונוז
ד. עשיית לבדים מצמר ופשתן
725 הלכה ג'
א. איסור תפירת צמר בפשתן
ב. חיבור צמר ופשתן ע"י דבר אחר
ג. נתינת צמר ופשתים בשק
729 הלכה ד'
730 הלכה ה'
א. שיעור החוט
ב. נאבד החוט
732 הלכה ו'
א. ביטול במינו ובשאינו מינו
ב. חצי מן הרחלים וחצי מן הגמלים
ג. עירוב עם הפשתן לכתחילה

	ד. תערובת חוטי צמר עם חוטים אחרים
735	הלכה ז א. ביטול נימות של צמר בפשתן לפני הטוויה
736	הלכה ח א. ערבוב פשתן במינים אחרים
738	הלכה ט א. כשחוטי הכלאים אינם נוגעים זה בזה ב. שימוש בחלקי בגד שאין בהם כלאים
739	הלכה י א. פריפת צמר ופשתן
741	הלכה יא א. לבישת בגד פשתן ובגד צמר יחדיו ב. חגורת פשתן על גבי בגד צמר ג. חגורה האוגדת בגד פשתן עם בגד צמר
743	הלכה יב א. פעולות מותרות בכלאים ב. לבישה, העלאה וכיסוי ג. אהל שעטנז ד. איסור הצעה תחתיו והאיסור בעשר מצעות
747	הלכה יג א. היתר בדים קשים ב. בדים קשים עם מילוי או ע"ג רכים
749	הלכה יד א. וילון רך וקשה ב. וילון התלוי במקום גבוה ג. תשמישי ספר תורה
751	הלכה טו
753	הלכה טז א. תופרי כלאים ב. מוכרי כסות כלאים ג. מכירת שעטנז ד. חומרת הצנועין

חוקות הארץ

- 755 הלכה יז
- 756 הלכה יח
- א. מתכוין ואינו מתכוין בכלאים
ב. מלקות בלבישה להבריח את המכס
- 758 הלכה יט
- א. בגדים שהם דרך חימום
ב. כיסים
ג. תחבושת לרפואה
- 760 הלכה כ.
- א. ציץ עשוי כלאים
ב. לבישת ציץ לחימום
- 761 הלכה כא
- א. כריכת חבלי כלאים
ב. סוג הקשר שנאסר בכריכה
- 763 הלכה כב
- א. מגבות ומפות
ב. כיסוי ספרים
ג. מטפחות הספרים
- 765 הלכה כג
- א. אסור לבישה או איסור חיבור
- 766 הלכה כד
- א. תכיפה אחת
ב. קבץ שני ראשי החוט כאחד
ג. שתי תכיפות
ד. שלש תכיפות
- 769 הלכה כה
- א. תכריכין למת מכלאים
ב. רכיבה על מרדעת מכלאים
ג. שימוש במרדעת כלאים
- 772 הלכה כו
- א. היתר נשיאת מת או בהמה המלובשים כלאים

- 774 הלכה כז
א. האם בגד שאבד בו כלאים אסור מן התורה או מדרבנן ללובשו
ב. חשש תקלה
ג. בגד שאבד בו כלאים בתוך מרדעת
ד. היתר בגד שאבד בו כלאים אחר צביעתו
ה. דין תליה בבגד שאבד בו כלאים
- 778 הלכה כח
א. חיוב בדיקה בחשש כלאים
ב. חיוב בדיקה בימינו
- 780 הלכה כט
א. חיוב הסרת בגד כלאים של תורה
ב. היתר הקריעה מבגד חבירו ורבו
ג. חיוב הרואה להפריש מאיסור כלאים
ד. דחיית מצות השבת אבדה משום כבוד הבריות
ה. דחיית איסור תורה משום כבוד הבריות
ו. דחיית איסור דרבנן משום כבוד הבריות
- 786 הלכה ל
א. הוציא ראשו והחזירו
ב. הוציא איבר אחר והחזירו
ג. שהה כדי לפשוט וללבוש
- 789 הלכה לא
א. דין מי שהלבישוהו והוא מזיד
ב. מלקות למלביש כשהלובש מזיד
ג. המלביש כלאים והלובש שוגג
ד. המלביש במזיד חרש, שוטה, קטן וגוי
- 792 הלכה לב
א. לבישת האבנט שלא בשעת עבודה
ב. בגדי כהן גדול שיש בהם כלאים
- 795 נספח: שיעור מהראי"ה קוק על איסור כלאים בלבישה והעלאה
- 798 רשימת הספרים המופיעים בהערות

רשימת המשתתפים בספר (לפי סדר הא-ב)

הרב דוד אייגנר

הרב אהוד אחיטוב

הרב יעקב אפשטיין

הרב אייל בן דוד

הרב אביגדור לוינגר

הרב אברהם סוחובולסקי

הרב יהודה עמיחי

הרב יואל פרידמן

הרב גבריאל קדוש

הרב מנחם רוזנברג

פרק ה

הלכה א

א. כלאי הכרם בירקות

רמב"ם

הזורע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם¹
הרי זה לוקה שתים², אחת משום שדך לא תזרע כלאים³

1. כדעת ר' יאשיה בבבלי (ברכות כב ע"א, קידושין לט ע"א, חולין פב ע"ב, קלו ע"ב, בכורות נד ע"א) ובירושלמי (כלאים פ"ח ה"א), עפ"י דרשת הפסוק (דברים כב, ט): "לא תזרע כרמך כלאים", ועי' בהלכה הבאה. וכך סוברים: תוס' (קידושין לט ע"א ד"ה לא קי"ל, חולין פב ע"ב ד"ה ולאפוקי), תוס' המיחוסיים לר"י הזקן (קידושין לט ע"א ד"ה והאי דבעי), ר"ש (כלאים פ"ח מ"א ד"ה ירושלמי), יראים (מצוה שפט ובתועפות ראם שם אות ג), או"ז (ח"א סי' רסג), רמב"ן (חולין פב ע"ב ד"ה הא), סמ"ג (ל"ת סי' רפ ד"ה כתוב בפרשת תצא), רשב"א (חולין פב ע"ב ד"ה ומיהו), ריטב"א (קידושין לט ע"א ד"ה אמר ליה לא צהריתו), רא"ש (פ"ח מ"א ד"ה כלאי הכרם), תוס' הרא"ש (קידושין לט ע"א ד"ה לא קי"ל), ר"ן (קידושין טו ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה רב נחמן), מרדכי (קידושין פ"א סי' תקב ד"ה הגה"ה הא דבעי), מהר"י קורקוס (פ"ה ה"א ד"ה הזרע), רש"ס (פ"ח ה"א ד"ה והא דמחייב), פנ"מ (פ"ח ה"א ד"ה כלאי הכרם וד"ה מלמד שאינו חייב), עין החיים (פ"ח מ"א ד"ה ירושלמי), מלבי"ם (דברים כב התורה והמצוה סט).
 2. בספרי (דברים פרשה רל) נאמר: "לא תזרע מלמד שכל המקיים כלאים עובר בשני לאוין", וכתבו הגהות הגר"א על הספרי (רל אות א), והמלבי"ם (דברים כב התורה והמצוה סט), שכוונת הספרי ששני הלאוין הם משום זריעת כלאי זרעים וכלאי הכרם. דין זה נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רצו סעי' א).
וכך סוברים: תוס' הרא"ש (קידושין לט ע"א ד"ה עד שיזרע), ר"ן (קידושין טו ע"ב - טז ע"א בדפי הרי"ף ד"ה לא קי"ל), רש"ס (פ"ח ה"א ד"ה חברייא), ב"ח (יו"ד סי' רצו אות ה' ד"ה ומ"ש והראב"ד), מראה"פ (פ"ח ה"א ד"ה מלמד שאינו חייב). תועפות ראם (סי' שפט ס"ק ב), בית יעקב (כלאים פ"ה ה"א ד"ה הזרע).
 3. ויש סוברים שהטעם שלוקה שתים הוא משום קיום כלאים ולדעתם ר' יאשיה אוסר רק משום כלאי הכרם. כן כתבו: תוס' (חולין ס ע"א ד"ה הרכיב), ועי' רש"ש (חולין ס ע"א ד"ה בא"ד א"ג), מלוא הרועים (חולין ס ע"א בתוס' ד"ה הרכיב). ועי' שו"ת שבט הלוי (ח"ב סי' קסה ד"ה אמנם).
3. כמבואר לעיל (פ"א ה"א), לענין מלקות על איסור זריעת כלאים בשדה.

ואחת משום לא תזרע כרמך כלאים⁴.

א. כלאי הכרם בירקות

רמב"ם "הזורע... או שני מיני ירקות עם זרע הכרם הרי זה לוקה שתיים⁵

יש אומרים שלדעה זו זריעת ירקות בכרם אסורה מן התורה.

ראי"ה ויש מי שאומר שירקות אין בהם משום כלאים בכרם מן התורה ואין בהן כי אם איסור של שדך לא תזרע כלאים ולא משום לא תזרע כרמך כלאים⁶.

4. ספרי (דברים כי תצא פסקה סט), בבלי (קידושין לט ע"א, חולין קלו ע"ב). ירושלמי (כלאים פ"ח ה"א): "חברייא אמרין... שאם התרו בו משום שדך לוקה ואם התרו בו משום כרמך לוקה". דין זה נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רצו סעי' א).
5. כס"מ בדעת הרמב"ם (ה"ג ד"ה שהם נגמרים), ר"ן (חולין מז ע"א בדפי הרי"ף סוף ד"ה וכרבי יהודה), לבוש (יו"ד סי' רצו סעי' ב), ועי' חסדי דוד (פ"ג הי"ד סוף ד"ה הלשישות), תפא"י (פ"ה אות נ), תוס' אנ"ש (פ"ה מ"ח), שו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' כא סוף ד"ה ובכל מקום), ר"ש (פ"ה מ"ח ד"ה וכל מין זרעים), רא"ש (שם ד"ה וכל מין).
6. [קמט] כס"מ (פ"ה ה"ג ד"ה שהם נגמרים), ע"פ דברי תוס' (מנחות טו ע"א ד"ה והתירו הגפנים, יבמות פג ע"א ד"ה רבי יוסי אומר), והר"ן (חולין מז ע"א בדפי הרי"ף סוף ד"ה וכרבי יהודה), ר"ת (ספר הישר סי' תקיט), רמב"ן (חולין פב ע"ב ד"ה והא דאמר) בשם יש מתרצים, רשב"א (חולין פב ע"ב) בפ' ב', יראים (סי' עו וסי' שפט), וכן כתבו בדעת הרמב"ם (כאן): רש"ס (כלאים פ"ז ה"ה ד"ה וכל מין זרעים), רדב"ז (שם ה"ו ד"ה אין אסור), שו"ת מהריט"ץ (החדשות (סי' לא ד"ה וראיתי להרב), מהר"י קורקוס (פ"ה ה"ג ד"ה ונ"ל), בתי כלאים (כלאי הכרם אות לח), חזו"א (סי' א ס"ק ט ד"ה ולולא, ס"ק יג ד"ה נקטינן), שו"ת ציץ אליעזר (ח"א סי' יח ד"ה אבל), וכן נראה לדעת מהרשד"ם (סי' קצג) שהסיק שאליבא דכו"ע ירק שגדל בכרם איסורו הוא מדרבנן. ועי' חסדי דוד (כלאים פ"ג הי"ד ד"ה הלשישות) שו"ת הר צבי (או"ח א סי' פח ד"ה ורב אחד). החזו"א (שם) באר שאף שלעיל (ה"ב) סתם הרמב"ם וכתב שאיסור כלאי הכרם כולל "מיני ירק" כוונתו לקנבוס ולוף שיפרש בהלכה שאחריה, אולם הגרא"ז מלצר (כרם ציון כלאים הערות על הרמב"ם פ"ה ה"ו) השיג עליו, וכן מקדש דוד (סי' ס' אות ב ד"ה הנה הר"ש) הקשה על ביאור זה.

חידושים

ראי"ה 'הזרע שני מיני תבואה או שני מיני ירקות עם זרע הכרם הרי זה לוקה שתים, אחת משום שדך לא תזרע כלאים ואחת משום לא תזרע כרמך כלאים' - נקט תבואה או ירקות משום שלשיטתו שאר זרעוני גינה אינם אסורים בכרם.

והנה להראב"ד דס"ל דגם באילנות נוהג כלאי זריעה נראה שאם יזרע חרצן עם ירקות והיה כלאים וכן חרצן עם קטניות. ולפי זה אם זרע שלושה חרצנים גפן אילן וירק לרמב"ם אין כאן כלאים; כלאי הכרם אין כאן משום דבעינן שנים וכלאי זרעים נמי אין כאן. אבל להראב"ד אסור ויש כאן כלאים.

אלא שיש לחקור אם כלאי הכרם נמי יש כאן או רק כלאי זרעים משום דהא אמרינן בירושלמי דבעינן כלאים בהדי כרמך ואם יזרע שני אילנות עם תבואה אם נאמר דכלאים בהדי כרמך פירושו דביחד עם הכרם הם אסורים וודאי יש כאן כלאי הכרם.

אם נאמר דכלאים בלא כוונה אינו אסור לכל הפחות מדאורייתא וכגון הטומן תחת הגפן וכגון זרע לבדיקה. לפי זה אם אומר הוא בפירוש שאינו מכוון לזרוע כלאי זרעים אלא שמכוון לזרוע זרעים עם הגפן לא ילקה משום כלאי זרעים.

אלא דאם נאמר כך דאינו לוקה משום כלאי זרעים הרי אמרינן כלאים בהדי כרמך והרי חסר תנאי הכוונה ושוב אין כאן גם איסור כלאי הכרם.